

A portrait of an elderly man with grey hair, wearing a dark blue or black garment with a prominent white ruff collar. He has a serious expression and is looking slightly to the left. The background is dark and indistinct.

**En
mægtig
virkende
Kraft**

Grundtvigs død og begravelse

Det er synd at sige, at Nikolaj Frederik Severin Grundtvigs død den 2. september 1872 var helt uventet. Det var en lille uge før hans 89-års fødselsdag. En alder, som de færreste født i 1783 kunne regne med at nå. Men der havde ikke været tegn på svækkelse hos ham, og han prædikede til det sidste, så der var planlagt en stor fejring af hans fødselsdag. Nu kunne de fremmødte så gå til begravelse i stedet.

At det skulle blive en stor begivenhed, blev allerede forvarslet, da kisten skulle synges ud af hjemmet i Hellerup nord for København den 5. september om aftenen. Et par hundrede mennesker var mødt frem, og to af landets mest fremtrædende prædikanter holdt tale mellem salmerne. Forsamlingen fulgte kisten til fods, da den på en vogn blev bragt ud til Vor Frelzers Kirke på Christianshavn, hvor selve begravelsen skulle finde sted ugen efter.

Selv om Grundtvig ved sin død havde tjent som præst i Vartov Kirke i en menneskealder, var det helt udelukket at holde begravelsen dér. Alene de 300 fremmødte præster – eller omtrent en fjerdedel af samtlige præster i kongeriget – ville der dårligt være plads til. Så valget faldt på den store kirke på

Christianshavn, hvor Grundtvig også engang havde haft embede, og hvor der vel at mærke var plads til tusindvis af gæster fra hele landet og fra alle samfundslag. Der var repræsentanter for kongehuset, regeringen og både Landstinget og Folketinget.

Fra kirken blev kisten kørt i procession gennem byen. Overalt blev der flaget på halv. ”Hans Ligtog igjennem Københavns Gader var i sandhed kongeligt”, som en af deltagerne, J. Kristian Madsen (1839-1883), skrev i en beretning. Madsen fortsatte:

”Da Ligvognen var naaet til Vartov, standsede den uden for Kirken. Døren stod aaben, Orgelet spillede, og snart tonede: ”Krist stod op af Døde”, gjennem den bølgende Mængde. Da de, der stode nærmest Kisten, vare færdige, tonede endnu de sidste Linier fra den bageste Ende af Toget. Det er paa flere Steder med Føje blevet bemærket, at dette var det mest gribende Øieblik af hele Højtideligheden her i Byen, ligesom der vist ogsaa med Grund er blevet sagt, at en saadan psalmesyngende Menneskemængde næppe er gaaet gjennem Københavns Gader i mange Aarhundreder”.

Under stadig salmesang fortsatte ligtoget mod banegården, hvorfra kisten og 6-700 af ligfølget rejste med særtog til Køge. Under alle de æresbevisninger, som købstaden kunne mønstre, blev kisten bragt fra banegården til en gravkrypt ved Gl. Køgegaard – gravkrypten tilhørte Grundtvigs anden hustrus familie.

Københavnerne havde formentlig ikke oplevet noget lignende siden kong Frederik 7.s (1808-1863) død knap ti år tidligere. Aviserne svømmede over med lovord om den afdødes fortjenester. Den konservative avis *Dagbladet* brugte hele forsiden den 4. september på en nekrolog, der giver et godt indtryk

I 1932 blev Niels Skovgaards (1858-1938) portræt i granit af Grundtvig opstillet i Vartovs gård. Her gengivet i et foto fra 1943. Vartov var et af Københavns hospitaler, altså et alderdomshjem, og da Grundtvig fik embedet som præst her i 1839, var der tale om en taktisk løsning på problemet Grundtvig. Hvis man ikke kunne få ham til at klappe i, kunne man give ham et publikum af døve gamlinge. Taktikken slog fejl. Han trak fulde huse af udefrakommende tilhørere til sine gudstjenester. || Aksel Rode: *Niels Skovgaard*. Berlingske Forlag 1943

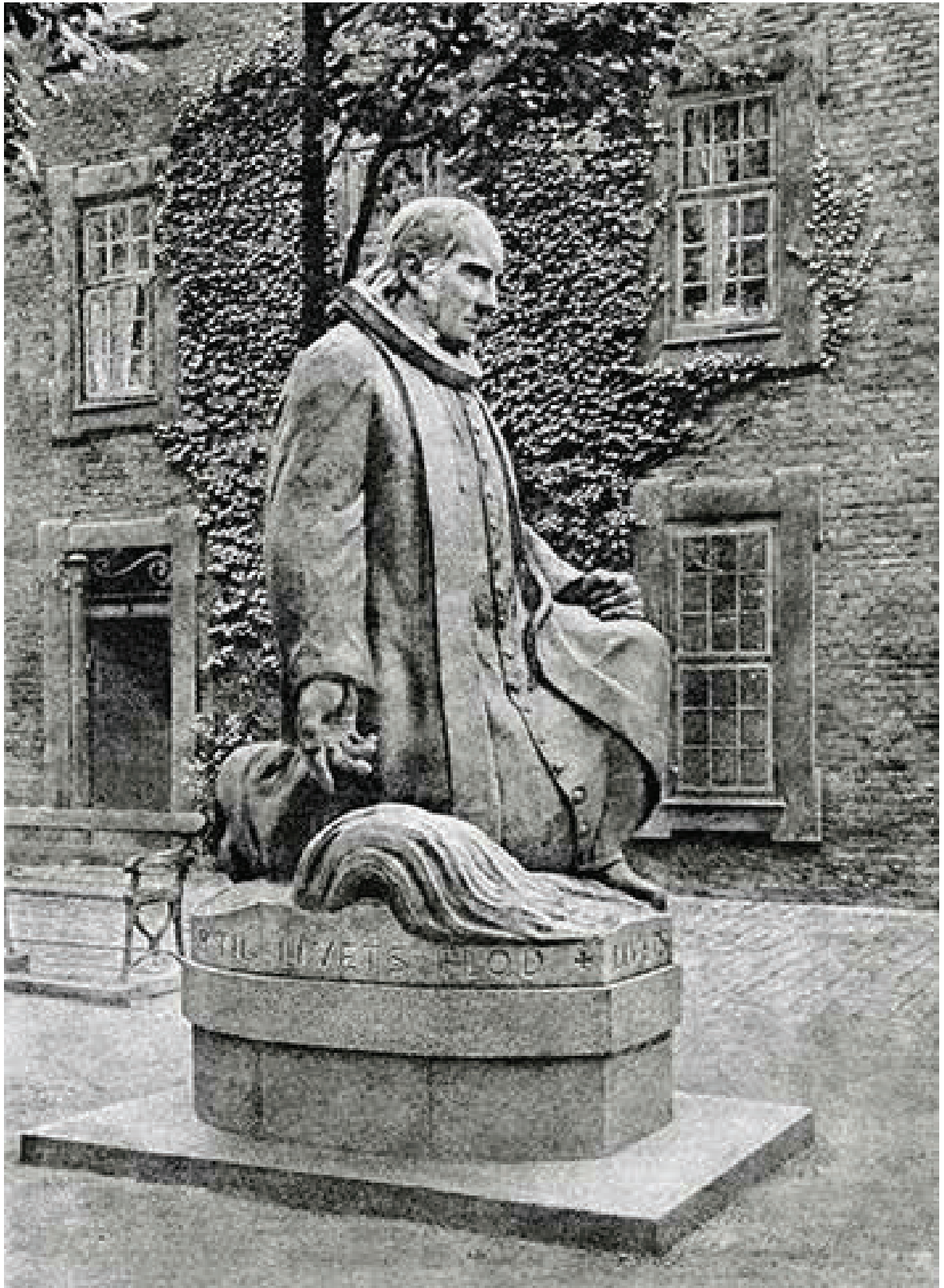
af den højtidelighed og patos, der kendetegnede omtalen af Grundtvig:

”Overalt i Norden og overalt, hvor der er Kjendskab til de aandelige Kræfter, som røre sig i Norden, er det Budskab blevet modtaget med dyb Alvor, at Biskop Nikolaj Frederik Severin Grundtvig er død. Det er vanskeligt at sætte den rette Indskrift over en nylig Afdød, naar han var en saa stor, en saa alsidig Mand, en så mægtig virkende Kraft i Samfundet som Grundtvig. Hans Virksomhed kan spores i Stat og Kirke, i Skole og Familieliv; der er fra ham udgaaet en mægtig Livsstrøm, hvis Bølgeslag naaer, saavidt Nordens Tungemaal tales. Han forstod som Faa at finde Vej til de Højder, hvor Folkelivet har sit Udspring, han manede den nordiske Fortid frem paa en Tid, da man leflede med det Fremmede, og han talte med Overbevisningens Varme til en kold og tvivlende Samtid”.

Men selv om byen og landet synes at have været forenet i sorg over pastor Grundtvigs dødelige afgang, var harmonien kun tilsyneladende. Ikke alle københavnere var helt så velvilligt indstillet over for afdøde:

”Den Vartou Kjællingepæst er da endelig reist af og begravet under frygtelig Staahei. Han var dog igrun- den en hæsliq gammel Karl, en rigtig Ufredsmand, saavel i Kirken som i Staten”.

Sådan skrev Nationalmuseets arkivar A. Strunk (1816-1888) i et brev til museets direktør J.J.A. Worsaae (1821-1885) kun få dage efter begravelsen. Strunk havde fra et af museets vinduer i Prinsens Palais i Frederiksholms Kanal været vidne til ligføl-

get, og det er tydeligt, at salmesyngende bønder og landsbypræster i flok bød ham imod:

”Aldrig har jeg seet en saa uordentlig Procession, som da de grundtvigianske Præster droge forbi Palaiet; de hellige Mænd gik imellem hverandre, ligervis som en Flok Stude”.

Strunk var bestemt ikke den eneste, der havde et horn i siden på Grundtvig eller grundtvigianerne, der bakkede op om Grundtvigs tanker og ideer. Men uanset om man var for eller imod Grundtvig, havde han skaffet sig et navn, der gjorde ham vanskelig at ignorere. Den norske nationalskjald Bjørnstjerne Bjørnson (1832-1910) beskrev, da han talte ved gravnen i Køge den 11. september 1872, netop Grundtvig som en, hvis navn æggede til modsigelse og strid:

”Man plejer at sige Fred over Gravene; over denne sige vi Kamp, Kamp for det, vi elske og Troe. Gud give Noget af hans Frejdighed til denne Kamp og efter den hans Fred!”

Bjørnsons ord er blevet berømte, fordi de viste sig at være en relativt præcis forudsigtelse af, hvad der skete i løbet af 1870'erne, nemlig en splittelse i den grundtvigske bevægelse.

Splittelsen var også en del af den kulturkamp, der opstod i kølvandet på den litterære naturalisme, fritænkeri og darwinisme. En kulturkamp, der blev indvarslet af kritikeren og litteraten Georg Brandes (1842-1927) året før Grundtvigs død med forelæsningerne om ”Hovedstrømninger i det 19de Aarhundredes Litteratur”. Skillelinjen gik mellem dem, der ønskede at fastholde Grundtvigs kirkelige anskuelse som det væsentligste, og dem, der stræbte efter en mere kulturåben og samfundsengageret

linje. Politisk var det ikke mindst det slesvigske spørgsmål, der trængte sig på. I september 1872 smed Bjørnstjerne Bjørnson selv en brandbombe ind i den offentlige debat ved at gå i rette med det had mod tyskerne, som så mange danskere nærede. Hadet var ikke mindst inspireret af Grundtvig, for hvem alt tysk var "Edder og Forgift". "Folkehadets Tale" måtte ophøre, mente Bjørnson, der talte om, at signalerne måtte forandres. Det var udgangspunktet for den såkaldte Signalfejde, hvor Bjørnsons opfordring til forsoning med Tyskland mødte stor modstand.

Siden Signalfejden har der været mange andre fejder og uoverensstemmelser med udgangspunkt i Grundtvigs tanker eller hans person. Grundtvig er blevet taget til indtægt for og betragtet som ophavsmand til rigtig mange og mange forskellige synspunkter og fænomener. Der har været og er stadig stor uenighed om, hvordan man skal tolke og forstå Grundtvig, og ikke mindst hvilken betydning han har haft. Der findes stadig en andel af folk, der som Strunk mener, at Grundtvig bare var en kværuletantforrykt gammel nisse, men de fleste skriver gerne under på, at Grundtvigs betydning var ganske betydelig, også selv om de ikke bryder sig om ham. "Grundtvig var en stor Mand. Jeg for min Part afskyr ham, men han var Fanden ta'e mig en stor Mand", som Georg Brandes er blevet citeret for at have sagt.

Den første store samlede manifestation af Grundtvigs betydning fandt sted i form af et stort møde i København i anledning af hans 100-års fødselsdag i 1883. Georg Brandes' bror, politikeren Edvard (1847-1931), skrev en gennemført uelskværdig reportage fra fejringen:

"Igaar mødtes Mænd og Kvinder af alle Samfunds-